

Etternamnsbruk i Luster kommune i to hundre år

Av Samuele Mascetti

This article discusses the evolution of surnames in Luster municipality, which until 1963 was divided into three smaller, separate districts (Hafslo, Jostedal, and Luster itself). The aim is to investigate surname usage in the period that both preceded and followed the official name law from 1923, based on a quantitative analysis of the censuses from 1801 and 1900, the national farm register from 1950, and the telephone directory from 1979–80. The results show that as the name law took effect, surnames in Luster developed from renaming-based primary patronymics to place name-based hereditary surnames or secondary patronymics, thus corresponding to Norway's average development. Nevertheless, about 80 % of the locals in Jostedal bore place name-based surnames already in 1900. The article argues that the small and socially homogeneous population of Jostedal was never particularly affected by the hereditary surname tradition from the old Danish upper class, and therefore transitioned from primary patronymics to modern surnames earlier and more freely than the more stratified communities of Hafslo and Luster.¹⁾

1 Innleiing

Denne artikkelen er ei kvantitativ granskning av etternamnsbruken i noverande Luster kommune i tidbolken frå år 1800 til seint på 1900-talet. Valet av periode og stad er motivert av språklege og sosiopolitiske grunnar. Fokuset ligg fyrst og fremst på utviklinga frå folketeljinga frå 1900 til matrikkelukastet frå 1950 i ljøs av innføringa av namnelova i

1) Takk til professor Gudlaug Nedrelid og to anonyme lesarar for nyttige kommentarar og gode råd.

1923. Ei utvida tidsramme som ogso tek med folketeljinga frå 1801 og telefonkatalogen frå 1979, gjer det mogeleg å nytta utviklinga av sjølv kommunen som analysekriterium. Fram til 1963 var Luster nemleg delt i tre mindre kommunar – Hafslø, Jostedal og Luster – baserte på den tidlegare prestegjeldsinndelinga, som galdt som einaste politisk organisering fram til 1863. Ein lyt òg nemna påverknaden av landsmålet, som etter innføringa stod sterkt på Vestlandet og førte til stor fornorsking av stadnamn og personnamn fyrst og etternamn dinest (Utne 2008: 36). Produktive etternamnsformer, både danske, fornorska og særnorske, levde side om side ei god stund rundt hundreårsskiftet og sette spor i offisielle dokument. Analysen tek soleis utgangspunkt i to kontrastive prinsipp:

- A. Gamle arvelege etternamn kontra *sen*-namn og gardsnamn. Det vil seia overklassen sin etternamnsskikk i høve til patronymskikken (primærpatronym), som anten stivna i éi arveleg form (sekundærpatronym) eller vart erstatta av særnorske etternamn frå gardsnamn.
- B. Nominelle kontra faktiske data, det vil seia namn oppførte i kjeldene samanlikna med reell namneskikk. Den faktiske namnebruken skin ofte gjennom i byråkratiske dokument, der uoversynleg variasjon gjerne tyder på ei innfløkt namnestode med opphav i pågåande namneutvikling.

1.1 Omgrepsavklaring

Etternamn: overomgrep for offisielle slektsnamn av typen primær- eller sekundærpatronym, gardsnamn, utanlandsk yrkesnamn eller anna skildrande namn, ført opp sist etter førenamn eller mellomnamn. Som regel felles for heile familien og arveleg (unnateke primærpatronym).

Patronym: farsnamn brukt som førelekk i kompositum med suffiksa *-sen/-son/-søn/-sønn* og *-datter/-dotter* (kan vera både etternamn og mellomnamn). *Primærpatronym* er ikkje arvelege og er unike for kvar namneberar, medan *sekundærpatronym* (*sen*-namn) er stivna patronym som ikkje lenger viser til namneberaren sin far, men vert nytta som arvelege etternamn.

Kombinasjonsnamn: fleirledda etternamn, til dømes *Olsen Walaker*. Det siste etternamnet vert brukt til kvardags, medan hine vert rekna for mellomnamn. Er ledda bundne med bindestrek (*Olsen-Walaker*), lyt dei reknast for eitt etternamn (alle ledda er like viktige og alltid nytta saman).

Gardsnamn: namn på gard, einskilt bruk eller annan liknande bustad brukt som adresse med identifiserande funksjon. Ifylgje namnelova av 1923 kunne ein offisielt ta i bruk gardsnamn som etternamn, som då ikkje lenger kunne bytast ved flytting (Lundh 1924: 50–54).

Overgangsform: patronym som inneheld berre eitt ledd av eit vanleg primærpatronym, altså ei form som korkje er primærpatronym eller sekundærpatronym (Sannrud 1994). Til dømes *Marta Larsdatter*, dotter av *Sjur Larsen*, eller *Marta Sjursen*, dotter av *Sjur Larsen*, som vert kalla for type 1-overgangsformer her. Patronyma med primærform hjå menn, men sekundærform hjå kvinner i same slekta vert òg tolka som overgangsformer, til dømes *Sjur Larsen* med borna *Ole Sjursen* og *Marta Sjursen* (dottera sitt patronym er då ei overgangsform). Desse formene vert her kalla for type 2-overgangsformer; dei er ganske vanlege, men vanskelege å tolka, spesielt om etternamna vart avstytt ved registreringa (Nedrelid 1998: 43–53).

Ulike namn (inkludert variantar) kontra *leksikalske namn*: kvar einaste førekomst av eit namn registrert i den aktuelle kjelda (medrekna alle skrivevariantar) til skilnad frå talet på dei faktiske namneformene (utan omsyn til den interne variasjonen i skrivemåten). Til dømes *Schance/Schanche/Schanke/Skanke*: fire ulike namnevariantar, men eitt leksikalsk namn.

1.2 Kjeldegrunnlag og metode

Folketeljinga 1. februar 1801: Fyrste folketeljing som inneheldt namn og andre opplysningar for kvar og ein nordmann. Teljinga fylgjer landsinndelinga i prestegjeld fordi teljearbeidet vart gjort for det meste av sokneprestane. Innbyggjarane i Hafslo, Jostedal og Luster prestegjeld vart registrerte med namn, alder, stilling, stand og bustad. Teljingslistene gjekk gjennom fleire kontrollledd, frå prestane til prostene, so til amtmannen og til stiftamtmanden (Horgen 1985, Nedrelid 1998).

Folketeljinga 3. desember 1900: Ny teljing som skulle femna om alle nordmenn, som vart registrerte der dei var på teljingstidspunktet. Utanfor byane vart teljinga administrert av sokneprestar, lensmenn og ordførarar, difor fylgde teljinga heradsinndelinga. I Hafslo, Jostedal og Luster herad vart innbyggjarane registrerte med namn, fødselsår, fødestad, stilling, stand og bustad.

Matrikkelutkastet av 1950: Samling av ca. 85.000 lister over fast eiendom i Noreg. Listene er ordna etter stigande matrikkelnummer i kvar kommune. For kommunane Hafslo, Jostedal og Luster inneheld utkastet 211 matrikkelgardar totalt, og kvar gard er delt vidare i mindre bruk, villaer, parsellar og so bortetter. Alle underordna bruk er registrerte med bruksnummer, namn, verdi i mark og øre og eigaren sitt namn (både private og offentlege personar).

Telefonkatalogen 1979/80 : del 8 : Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal: Televerket sin telefonkatalog for 1979–80, inneheld namn (førebokstavar i det minste) og bustad til abonnentane. Luster kommune er delt i seks område baserte på retningsnummer (Luster, Gaupne, Gjerde, Hafslo, Skjolden og Sperle), delte vidare i tretten poststader (Gaupne, Gjerde, Høyheimsvik, Hafslo, Jostedal, Veitastrond, Luster, Myklemyr, Marifjøra, Ornes, Solvorn, Skjolden, Kinsedal).

Metoden i granskinga er induktiv: Det einaste førehandsbestemte teoretiske utgangspunktet er at det lyt finnast spor etter ei viss utvikling frå produktivt primærpatronym til fast etternamn (anten sekundærpatronym eller gardsnamn). Datainnsamlinga vart utført ved to gjennomgåingar av kvar hovudkjelde (folketeljingar – både søkbare databasar og skanna originalar – digitalisert versjon av matrikkelutkastet og papirutgåve av telefonkatalogen), som resulterte i ei alfabetisk klassifisering av alle leksikalske etternamn etter tal på førekomstar og geografisk utbreiing.²⁾

For å avgjera kva som er ulike namn (inkludert variantar) og kva som er leksikalske namn, tyr eg til kriteria hjå Nedreliid (1998: 59–89) og Utne (2008). Alle registreringane som viser veksling inne i namneforma, reknar eg for variantar av eitt og same namn. Dette gjeld både sosiokulturelt motivert stavingsvariasjon (til dømes dansk *Øiene* kontra norsk *Øyene/Øyane* kontra talemålsnær *Øyadn*, eller *Anders-* kontra *Andres-* kontra *Andris-* i førelekk) eller bøyingsvariasjon (til dømes dansk *Kleiven*, norsk *Kleiva*, talemålsnær *Kleivi*) og skrivefeil (til dømes *Austheim* for *Austrheim*). Variasjon i talbøyinga vert derimot ikkje nytta som kriterium i identifiseringa av ulike variantar (til dømes *Øi/Øien/Øiene*), sidan former med ulik talbøying oftast har ulikt opphav.

2) For folketeljingane og matrikkelutkastet vart kjønn (ifylgje fornamn) ogso nytta som klassifiseringskriterium, men ikkje for telefonkatalogen, der svært mange fornamn er oppførte berre med førebokstavar.

Mangel på fullstendig informasjon om slektene er ei vesentleg utfordring, særskilt når det gjeld gardsnamn med berre eitt belegg i kjeldene, former som ikkje alle i same familien ber som etternamn, eller *sen*-namn med skiftande status (sekundære hjå nokre, men primære hjå andre). I kjeldene gjeld dette spesielt husfedrar, sidan dei oftast er dei eldste i familien som ber det arvelege namnet, men det vert ikkje opplyst om foreldra deira. Difor er det uråd å avgjera om patronyma deira er primære, og om gardsnamna berre er skildrande (adressefunksjon) eller arvelege, endå om dei same namna utan tvil er arvelege hjå borna. Slike tilfelle vert granska kvart for seg.

1.3 Luster kommune

Dei eldste innbyggjarane i folketeljinga frå 1801 var fødte i fyrste halvta av 1700-talet. På den tida var Sogn inndelt i prestegjeld. *Hafsloe prestegjeld* inneheldt hovudsokna Hafslo med Veitastrond og soknene Solvorn, Fet og Joranger. *Justedal prestegjeld* hadde berre éi sokn, og *Lyster prestegjeld* femna om soknene Gaupne, Nes, Dale og Fortun. Desse tre prestegjelda vart lagde til grunn for dei nye formannskapsdistrikta (herada/landkommunane) etablerte 1. januar 1838. Denne inndelinga galdt til 1963, då dei tre herada vart samanslegne i den nye Luster kommune. Dette er ei sær høvande stode: Eventuelle utviklingstendensar i etternamnsskikken kan skilja seg tydeleg ut, sidan bygdesamfunnet var nokso stabilt, hadde ingen særleg påverknad utanfrå og var organisert rundt klart åtskilde og geografisk avgrensa strok (Hafslobygdene, Jostedalen og dei inste fjordbygdene).

2 Folketeljinga frå 1801 – Hafslo, Jostedal og Luster prestegjeld

Dei gamle bygdebøkene for Hafslo, Jostedal og Luster herad gjev eit inntrykk av at alt frå 1500-talet vart både primærpatronym og gardsnamn systematisk nytta som tilnamn attåt førenamna (jf. ættesogene i Laberg 1926a/b). Likevel lyt den faktiske stoda ha vore noko ulik. Det er kjent at moderne etternamn utvikla seg frå eldre tilnamn med trongare referanse, altså betre identifiserande funksjon enn sjølve førenamna. Faste etternamn vart likevel ikkje vanlege på landsbygda før byrjinga av 1800-talet, og fyrst på 1900-talet var det framleis relativt fåe arvelege slektsnamn i bruk (Utne 2001: 14). Etternamna hørde nemleg til overklassen, ogso i Indre Sogn:

Berre få hadde faste slektsnamn [...] Det er fyrst og fremst embetsmenn, proprietærar, borgarar og huslydane deira. Så sleng det ein og annan bonde som er av «fin» gamal slekt, og som markerer det med slektsnamn. (Horgen 1985: 122)

Folk flest lyt då ikkje ha oppfatta tilnamna som arvelege einingar; dette heng i hop med den gamle tilnamnsskikken, som stod seg lenger på landet enn i byane (der etternamn med utanlandsk opphav var vanlegare, Nedreliid 1998: 30–31). Slike individuelle og ikkje-arvelege tilnamn kan delast i tre hovudgrupper

1. patronym frå farsnamnet i hankjønn- eller hokjønnsform (primærpatronym), både kompositumspatronym med suffiks *-sen/-son/-søn/-sønn* og *-datter/-dotter* og patronym med bindestrek (*Sjur-Lars*, *Sjur-Olina* og liknande, Utne 2001: 15)
2. gardsnamn med og utan preposisjon (*Ingeborg på Bakken* eller *Ingeborg Bakken*), med bindestrek (*Bakk-Ida*, *Bakke-Per*), eller sjølv gardsnamnet i kjønnsbøyg, bunden eintalsform, gjerne med prepropriell artikkel (til dømes *han Brat'n* på Ornes, frå bruket *Bratta*, og *han Sien*, frå garden *Sie*, jf. Laberg 1926a: 623–627)
3. andre skildrande namn som *Gamle Tommås*, *Vetla Kari* og liknande, former med bindestrek òg, til dømes *Gamla-Marta* og *Vetla-Ola* (ibid.)

Den faktiske namnebruken må ha vore nokso uregelrett, særskilt i høve til den vanlege praksisen som føretrekte formelen førenamn + primærpatronym (og eventuelt fast etternamn). Tilnamna sin funksjon var meir individualkarakteriserande enn kompositumspatronym (Nedreliid 1998: 18–19), då mengda personnamn var relativt lita, og det var vanleg at fleire sambygdingar hadde same patronym (om ikkje same førenamn).

Folketeljingane i seg sjølv gjev ikkje noka bra innsikt i den folkelege namnebruken, ettersom dei overser talemålsnære former til fordel for normerte skrivemåtar. Bygdebøkene fungerer soleis som utfyllande kjelder, til dømes når det gjeld *Guro Johannesdotter*, som budde i Luster i 1660, til vanleg kalla *Pine-Guri* (Laberg 1926b: 113–117). Ho vart skulda for å vera ei trollkjerring og fekk trøbbel med både ein viss *Magnus Børreson*, futen *Christoffer Giertsen* og *Lauritz Sørensen*, ombodsmann på Sørheim.

Her syner namnebruken i dåtida seg klart: bygdefolk med tilnamn eller primærpatronym i talemålsnær form – *Pine-Guri* og *Magnus Børreson* – kontra overklasse med primærpatronym i dansk form – *Giertsen* og *Sørensen*. Elles kan det vera forvitneleg å sjå på kva lustringane som i 1804 slutta seg til haugianismen heitte:

Daniel Arneson Feigum, Jan Feigum, Sylfest Ormelid, Johannes Fuglestig, Johannes og Eiliv Skagen, Ingebrikt Nes, Erik Otteson Høyheim, Ola Person Fortun og Ola Olson Fortun, Anders Asbjørnson Steig og Ola Asbjørnson Svensøy, Ola S. Flikki og Tor Skaar, Tomas Dregni, Mons Skanke, Bringe, Lars Mørkri, Katrine Holmastad, Kristi Hjerseggi, Jon Kleivi, Torgeir Hengestig og Jon Person Saude.

(Laberg 1926b: 105)

Her er det rikeleg med gardsnamn og patronym, både i talemålsnær form, og jamvel eitt fast, arveleg etternamn (*Mons Skanke*). I same bygdeboka kan ein òg lesa at:

I 1840-åri budde der paa Veitastrondi ei gjenta som vart mykje umtala baade i og utanfor bygdi. Det var ho «Syne-Marta», som ho vart kalla, eller Marta Lassesdtr. Heggestad. Ho var dotter til Lasse Endreson Heggestad og kona Anna Nilsdtr Kvam og var fødd i 1802.

(Laberg 1926a: 118)

Syne-Marta fekk tilnamnet sitt fordi ho var synsk. Historia hennar fortel òg om ein viss *Nilsa-Per* og ein *kandidat H. Schreuder senere mission-bisp*, som interesserte seg for jenta si evne. Her er nesten alle etternamnstypar brukte: primærpatronym i kompositum, gardsnamn, skildrande tilnamn, primærpatronym med bindestrek og arveleg etternamn av utanlandsk (tysk) opphav. Etternamnsstoda i byrjinga av 1800-talet verkar ganske mangslungen: Sidan gardsnamn ikkje var oppfatta som ekte etternamn, men berre adresser (Halvorsen 1975: 172; jf. Horgen 1989: 33), kunne kvar innbyggjar ha fleire namn, og denne namnebruken var veldig produktiv og umedviten. Embetsmennene og prestane som utførte folketeljinga i 1801 laut likevel ty til éin felles klassifiseringsmetode, soleis vart paret 'førenamn + primærpatronym' registrert som namn i teljinga. Ein kan jo gå ut frå at dei fleste vanlegvis vart omtalte med førenamnet sitt

og namnet på staden dei kom ifrå, men det er ikkje godt å seia utan fullstendige data. I tillegg var gardsnamna mykje meir vekslande enn primærpatronyma, då desse siste var sterkare knytte til individet, og ved flytting heldt ein seg til patronymet heller enn gardsnamnet.

(Horgen 1989: 33)

2.1 Hafslo prestegjeld

På Hafslo i 1801 fanst det totalt 125 etternamnsformer

- 111 primærpatronym (111 ulike namn inkl. variantar og 84 leksikalske namn) borne av 2069 personar (991 menn og 1078 kvinner)
- 14 faste etternamn borne av 32 personar (16 menn, 16 kvinner); av dei er 12 sikkert faste etternamn, medan 2 kan ikkje få ei eintydig klassifisering (*Biørchnes* og den eldste *Tobiesen*)

Tab. 1: Faste etternamn på Hafslo i 1801

Form	Førekost	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Biørchnes</i> ³	1	Ein <i>Huusmand med jord</i> i Kinsedalen, gift for tredje gong. Truleg ikkje ein bonde av «fin» slekt med eit ekte etternamn (Børtnes på austsida av Lustrafjorden), heller ein husmann som fekk etternamn for betre identifisering (førenamnet og patronymet hans er <i>Ole Olsen</i>), kanskje på grunn av flytting. Eg tolkar denne forma som etternamn fordi ho er det einaste gardsnamnet nytta som etternamn i Hafslo Prestegjeld, som peikar nok på ei særstode. Likevel ber ingen av borna same etternamnet, som difor ikkje er arveleg (<i>Biørchnes/Børtnes</i> manglar i teljingane frå 1865, 1875, og 1900).
2. <i>Bremen</i> ⁴	2	Ein bonde på Nedre Joranger og ein skreddar i Marifjøra. Bonden (fødd i 1753) er <i>Lensmand, gaard bruger og beboer</i> , som grunnjev bruken av det tyske innbyggjarnamnet frå Hansa-byen Bremen. Skreddaren, mykje eldre (fødd i 1735), ser ikkje ut til å ha nokon spesiell grunn til å bera etternamnet; han er enkjemann etter fyrste ekteskap, kan henda han fekk namnet frå kona. Korkje bonden eller skreddaren er oppførte med patronym.
3. <i>Brock</i>	2	Ung kirurg hjå den bergenshusiske bataljonen og hans nyfødde son, kanskje frå Danmark. Horgen (1985: 123) rettar til <i>Broch</i> , i samsvar med den danske stavemåten <i>ch</i> for både lang og kort <i>k</i> nytta då (Utne 2008: 33).
4. <i>Bugge</i>	2	Ein bonde på Ornes og ein gjestgjevar i Marifjøra: Dansk etternamn, begge heiter <i>Samuel</i> , men har ulike patronym, då dei ikkje er i slekt. Truleg av fin slekt eller rike begge to.
5. <i>Friis</i>	1	Sokneprest og prost. Frisisk/lågtysk etternamn med tysk staving (dobbel vokal for lang vokal, Utne 2008: 27), kome til Noreg over Danmark
6. <i>Hielm</i>	1	Kona til ovannemnde Friis, fødd Hielm: dansk etternamn i gamal dansk form (<i>i for j</i> , Utne 2008: 30)

3) Horgen (1985: 123) skriv *Biørknes*, men spesifiserer at det truleg er *Børtnes*.

4) Skal vera *Bremer* (Horgen 1985: 123).

7. <i>Kaass</i>	1	Fosterdottera til Bugge på Ornes, fekk etternamnet frå han. Tysk etternamn i tysk form: Vokalen <i>aa</i> (<i>å</i>) kan vera både kort og lang, men her er han truleg lang på grunn av dobbel konsonant markert i utljod (<i>ss</i>).
8. <i>Lind</i>	4	Kona til ovannemnde Brock og ein bergenshusisk fenrik med mor si og bror sin. Kona til Brock held seg til jentanamnet; fenrik Lind (<i>V. Lind</i> i teljinga) ⁵ med mor og veslebror kjem truleg frå Danmark.
9. <i>Munthe</i>	8	<i>Hartvig Kaas V. Munthe, Premier lieutenant ved bergenhussiske regiment</i> med slektingar: flamsk etternamn med tysk-dansk staving (<i>h</i> etter konsonant). Mellomnamnet <i>Kaas</i> er interessant: meir moderne staving (kort konsonant etter lang vokal) enn hjå fosterdottera til Bugge på Ornes.
10. <i>Pavels</i>	1	Kona til løytnant Munthe: tysk etternamn, opphaveleg frå patronym av mannsnamnet <i>Pavel</i> .
11. <i>Randulf</i>	1	Systera til Bugge på Ornes: norsk etternamn, opphaveleg frå patronym av mannsnamnet <i>Randulf</i> .
12. <i>Reutz</i>	3	Ei kårkone (enkje) på garden Mo på Ytre Hafslo, kona til husbonden på garden Elvatun i Solvorn og ein bonde gift med ei av døtrene til husbonden på Haugo på Ytre Hafslo. Reint tysk etternamn, med både konsonant-samband <i>tz</i> og tviljod <i>eu</i> . Kårkona på Mo fekk kanskje etternamnet frå mannen, elles er det vanskeleg å avgjera motivet bak namnebruken, sidan dei tre berarane høyrer til ulike huslydar og ikkje ser ut til å vera i slekt.
13. <i>Schancke</i>	1	<i>Mons Monsen Schanke</i> , husbonde på Indre Eikjum. Skandinavisk etternamn etter våpenskjold (frå norrønt <i>skankr</i> 'lår, skank'), truleg frå Sverige (Veka 2016: 457). Dette er same Mons Skanke som var tilhengjar av haugianismen (jf. ovanfor), men i 1804 finn ein ei viss utvikling mot ei meir moderne form med berre førenamn + etternamn og vanlegare staving (<i>sch</i> → <i>sk</i>).
14. <i>Tobiesen</i>	4	Randulf sin ektemann (tidlegare prokurator, no <i>brodløs, fattig og logerende</i>) og deira tre døtrer: tidleg spor etter sekundærpatronym. Manglande informasjon om foreldra og andre slektingar gjer det uråd å avgjera om eksprokurator <i>Mogens Tobiesen</i> ber eit sekundærpatronym eller er den siste i familien med primærpatronym (eg reknar det som etternamn berre fordi døtrene ber det som arveleg etternamn). Det er òg uråd å avgjera om døtrene sitt patronym er ei type 2-overgangsform, altså om <i>sen</i> -namnet ikkje endå var stivna og var brukt berre av dette ættleddet, medan barneborna fekk eit <i>sen</i> -namn med ein annan førelekk. Hadde paret hatt søner med <i>Tobiesen</i> som etternamn (difor tolka som produktivt primærpatronym), ville døtrene sitt patronym vore ei overgangsform til sekundærpatronym.

Etternamnsstoda i folketeljninga frå 1801 avslører nokre interessante detaljar, fyrst og fremst at folketalet i Hafslo prestegjeld i 1801 var ca. 2100. Nettsida til Digitalarkivet gjev 2107 som resultat, men nokre personar er talde to gonger.

Etternamnsbruken er nesten heilt basert på primærpatronymsskikken. Tilhøvet mellom heile folketalet og dei få mannsnamna brukte som patronymførelekkar syner at oppkallingsskikken dominerer ved personnamngjeving: *Ole* har svært stor førekomst som primærpatronymførelekk (245

5) *Von* framføre etternamn – likesom hjå Muntheslekta – kan vera teikn på adel, men ikkje sikkert: Officerslekter pla bruka partikkelen etter tysk mønster same kva samfunnslag, sameleis som marineoffiserar pla nytta *de* etter fransk mønster (Halvorsen 1975: 173).

stk.) og er difor det aller vanlegaste mannsnamnet i prestegjeldet, *Peder* (164 stk.) og *Johan* (143 stk.) kjem dinest. Alle skrivevariantane i patronymførelekk (farsnamn) viser mykje veksling mellom danske og talemålsnære former og ein god del skrivefeil, men berre nokre fåe norske former. Når det gjeld faste etternamn, er forma *Tobiesen* problematisk: Det er uråd å fastslå om stamfaren sitt patronym er primært eller sekundært på grunn av skort på tidlegare kjelder. Namnet *Biørchnes* er derimot eit tydeleg etternamn frå gardsnamn, men synest ikkje å vera arveleg. Dei doble etternamna er i ei særstilling og synleggjer eit klart sosiokulturelt skilje:

- Kombinasjonen ‘fast etternamn + fast etternamn’ (4 stk.) er typisk for overklassen: *Kaas, Hartvig V. Munthe* (løytnant); *Pavels, Peder Munthe* (løytnanten sin son); *Tobiesen, Anna Sophianil Randulf* og *Tobiesen, Tomasina Georginah Krogh*⁶⁾ (døtrer til prokuratoren).
- Kombinasjonen ‘primærpatronym + fast etternamn’ (5 stk.) er typisk for bønder eller kårfolk (kanskje i slekt med nokon frå overklassen): *Adamsdatter, Marie Reutz*; *Jensen, Samuel Bugge* (på Ornes); *Monsen, Mons Schancke*; *Olsen, Ole Biørchnes*; *Pedersen, Samuel Bugge* (i Marifjøra).

2.2 Jostedal prestegjeld

I Jostedalen i 1801 budde det 444 personar med totalt 60 etternamn

- 58 primærpatronym (58 ulike namn inkl. variantar og 45 leksikalske namn) borne av 442 personar (224 menn og 218 kvinner)
- 2 faste/arvelege etternamn (1 mann og 1 kvinne)

6) Det finst ingen andre *Krogh* i heile Luster (Hafslo, Jostedal og Luster) i 1801. Denne forma er nytta berre som mellomnamn hjå den eine dottera til prokurator *Tobiesen* (hine døtrene heiter *Anna Sophianil Randulf Tobiesen* og *Ingebor Marit Tobiesen*). Namnet dukkar opp to gonger i 1900 som ikkje-arveleg mellomnamn i kombinasjonen *Krog Hes(s)*, elles finst det ikkje i kjeldematerialet. Difor er det uråd å klassifisera det som eigenleg etternamn.

Tab. 2: Faste etternamn i Jostedal i 1801

Form	Førekomst	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Linel</i> ⁷	1	Skandinavisk gardsnamn, vanleg i Danmark (Veka 2016: 332 f.), der det truleg kom ifrå. Namneberaren var <i>Sognepræst første frids mægler med justedahls forligelses commissionen</i> , etternamnsbruken var nok knytt til høg status.
2. <i>Kuhr</i>	1	Prestekone (høg status): Tysk etternamn i tysk form med <i>-h</i> etter lang vokal (Utne 2008: 27).

I Jostedalen fanst det ingen kombinasjon av to faste etternamn. Det kan sjå ut som om soknepresten *Henricchn*, *Joannes Linel* ber ei samandraging av to namn, men forma *Henricchn* er ei feilskrivning for det andre førenamnet (eigenleg *Johan Henrik Lind*, jf. Lampe 1896: 4, 25).⁸⁾ Elles ber jostedølane korkje faste/arvelege etternamn eller kombinasjonar, berre reine primærpatronym. Det finst fem uklare former lell, som eg tolka på grunnlag av Nedrelid (1998) sine granskingskriterium for «gråsonor og smotthol»: 1. *Getmund Getmund* (→ *Getmundsen*); 2. *Gutorm Getmund* (→ *Getmundsen*); 3. *Giøren Getmund* (→ *Getmundsdatter*); 4. *Gertrue Hendd* (→ *Hermundsdatter*); 5. *Søren Hermud* (→ *Hermundsen*).

Dei mest frekvente mannsnamna i patronymførelekk syner at stoda i Jostedalen ikkje var ulik resten av distriktet, med fåe namn i høve til folketalet som resultat av ein omfemnande oppkallingsskikk. Namnet *Ole* er her òg heilt dominerande (81 førekomstar), *Anders* (69 førekomstar) og *Lars* (59 førekomstar) kjem dinest. Som på Hafslo finst det ein del skrivevariantar i patronymførelekk (farsnamn) som syner veksling mellom danske former og delvis fornorska former (til dømes *Knud* kontra *Knudt*), men inga talemålsnær form.

2.3 Luster prestegjeld

Folketalet i Luster i 1801 var 2606. Innbyggjarane brukte 129 etternamn totalt

- 119 primærpatronym (119 ulike namn inkl. variantar og 84 leksikalske namn) borne av 2584 personar (1248 menn og 1357 kvinner)

7) Eigenleg *Lind* (Horgen 1985: 136).

8) Feilskrivninga kan òg ha skjett under det seinare transkripsjons- og digitaliseringsarbeidet.

- 10 faste/arvelege etternamn borne av 22 personar (9 menn, 13 kvinner)

Tab. 3: *Faste etternamn i Luster i 1801*

Form	Førekomst	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Coucheron (de)</i>	3	Ein løytnant med kona (begge <i>de Coucheron</i>) og dottera (<i>Coucheron</i>): Fransk etternamn som kom til Noreg via Nederland i Hansatida (Veka 2016: 103). Interessant bruk av partikkelen <i>de</i> , kanskje statusmarkør (jf. fotnote 5), som vantar hjå den nyfødde dottera.
2. <i>Daae</i>	8	Ei presteenkje med sine tre søner (løytnant, bonde, sokneprest) og ein av sønene (løytnanten) si kone og tre born. Dansk etternamn kjent frå Vik i Sogn (opphaveleg tilnamn, Veka 2016: 104) i eldre norsk-dansk form med stum <i>e</i> -utljud etter vokal (tysk via dansk, Utne 2008: 27).
3. <i>Falch</i>	1	Bonden Daae si kone: tysk-dansk etternamn, opphaveleg tilnamn (Veka 2016: 136). Horgen (1985) skriv <i>Falk</i> (norsk form) men i teljinga heiter det <i>Falch</i> med tysk-dansk <i>ch</i> for <i>k</i> .
4. <i>Fleischer</i>	1	Presten Daae si kone: tysk yrkesnamn (*slaktar, kjøthandlar*) i tysk form (<i>sch</i> for <i>sj</i>).
5. <i>Heiberg</i>	2	Svigermor til løytnant Daae og dottera hennar: etternamn av ukjent opphav, kanskje avleitt av gardsnamnet <i>Berge</i> i Fortun (Veka 2016: 219). Lite truleg at berarane kjende opphavet til namnet, det var heller oppfatta som eit vanleg utanlandsk etternamn, ogso takka vere den tyske klangen. Difor reknar eg det ikkje som etternamn frå gardsnamn.
6. <i>Hess</i>	1	Husbonde på Bolstad: tysk innbyggjarnamn frå byen Hessen. Truleg ein bonde av «finare» slekt, mogeleg at han tok etternamnet sjølv, sidan det ikkje gjekk i arv til borna.
7. <i>Knagenhielm (de)</i>	3	Ein pensjonert major, kona hans (mor til fru <i>de Coucheron</i> , begge <i>de Knagenhielm</i>) og systera til presteenkja Daae (<i>de Knagenhielm</i>). Norsk adelsnamn kjent frå Kaupanger i Sogn (Veka 2016: 295, men partikkelen <i>de</i> peikar ikkje naudsynt på adel, jf. fotnote 5). Veksling i skrivemåten (med eller utan dobbel <i>g</i>).
8. <i>Schilderup</i>	1	Kona til husbonden på Fuhr: dansk slektsnamn i tysk-dansk form (<i>sch</i> for <i>skj</i> , men <i>i</i> -innskot). Fuhr (i dag <i>For</i>) er ein relativt stor gard og husbonden er registrert som <i>Bonde og gaardbeboer, samt forligelses kommissar</i> : Det er sannsynleg at kona tok etternamnet som statusmarkør.
9. <i>Svabøe</i>	1	Mor til husbonden på Indre Kroken: norsk gardsnamn i tysk-dansk form (stum <i>e</i> -utljud etter vokal).
3. <i>Undahl^p</i>	1	Husbonden på Bringe: norsk gardsnamn, kanskje frå grannekommunen Årdal.

Etternamnsstoda er ganske klar i Luster, berre éi form vantar ei eintydig klassifisering: *Hess*, ekte etternamn av utanlandsk opphav, med ikkje arveleg. Som på Hafslo skil doble etternamn lag etter sosiokulturelle kriterium: Overklassen ber ein kombinasjon av to arvelege etternamn (2 førekomstar: *Heiberg*, *Jesper Daae*, løytnantson, og *Munthe*, *Jens de*

9) Skal vera *Urdahl* (Horgen 1985: 142).

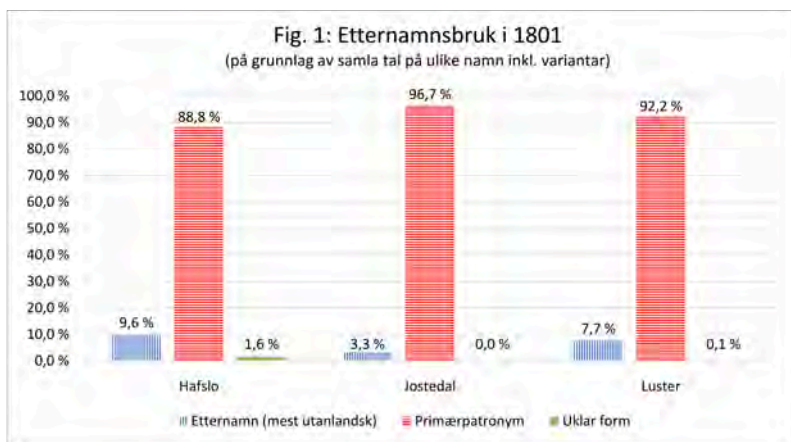
Coucheron, løytnant), medan bygdefolket ber ein kombinasjon av primærpatronym og arveleg etternamn (2 førekomstar: *Johnsdatter*, *Maren Svabøe* og *Christensen*, *Niels Hess*).

Primærpatronymsskikken dominerer ogso i Luster, og den vesle mengda mannsnamn i høve til totalmengda av namn peikar her òg på ei veldig omfattande oppkalling: *Ole* er det mest brukte mannsnamnet med 295 førekomstar, dinest kjem *Johannes* (174 førekomstar) og *Andres* (171 førekomstar). Den skriftlege stoda til primærpatronymsførelekkane (farsnamn) er som på Hafslø: mykje veksling mellom danske og heimlege former, få særnorske former (til dømes *Nils* og *Torgeir*) og éin einaste talemålsnær patronymetterlekk (*Schakdotter*).

2.4 Heile distriktet i 1801

5146 personar budde i 1801 i området som i dag er Luster kommune. Overklassen bar 20 arvelege etternamn delte mellom typane fast utanlandsk etternamn (17), gardsnamn (*Svabøe* og *Undahl*), og sekundærpatronym (3). Bygdefolket nytta heile 288 ulike namn, alle primærpatronym. Berre tre etternamn nytta i Luster i 1801 er uklare: *Biørchnes*, *Tobiesen* (husfaren sitt patronym, døtrene ber det som sekundærpatronym) og *Hess*.

Hafslø og Luster står fram som meir moderne strok der dei faste utanlandske etternamna hadde størst utbreiing, spesielt Luster (eige futedøme – Dale len – frå 1565 til 1614). Derimot syner Jostedalen seg som eit mykje meir tradisjonelt strok, der berre presten og prestekona hadde faste

etternamn, og bygdefolka heldt seg til personnamn + primærpatronym (i teljinga, men truleg personnamn + gardsnamn i kvardagen).

3 Folketeljinga frå 1900 – Hafslo, Jostedal og Luster herad

Ut frå resultatane av granskinga av 1801-teljinga er det rimeleg å venta seg tre hovudutviklingar hundre år seinare

1. ei viss jamning mellom talet på primærpatronym og talet på gardsnamn (i det minste ein tydeleg auke i faste etternamn frå gardsnamn)
2. ein auke i faste utanlandske etternamn både hjå overklassen og bygdefolket, med ein fylgjande auke i kombinasjonsnamn (doble/triple etternamn)
3. ein generell auke i folketalet og difor i totalmengda av etternamn

Grunnlaget for desse påstandane er den store mobiliteten som prega den andre halvta av 1800-talet, då mange flytte innanlands, og fleire reiste til Amerika (og eventuelt vende heimover seinare). Det empiriske materialet knytt til denne tidbolken er svært stort, difor vert berre dei ti mest frekvente namna presenterte i tabell 4, 6 og 8, medan heile omfanget vert samanfatta i tabell 5, 7 og 9.

3.1 Hafslo herad

- Totalt 150 ulike namn (inkl. variantar) av typen fast etternamn borne av 394 personar (245 menn, 149 kvinner), 135 er leksikalske.
- 265 av 394 hafslobygdingar har ogso primærpatronym som mellomnamn (196 menn, 96 kvinner), offisielt ber dei altso doble etternamn av typen primærpatronym + fast etternamn.

Tab. 4: Etternamn med høgast førekomst på Hafslo i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Heggestad</i> el. <i>Hæggestad</i>	19	6	25	Norsk gardsnamn, (Heggestad på Veitastrond, men finst i heile Noreg), ei viss veksling mellom norsk og dansk stavemåte (<i>æ/e</i>).
2. <i>Næs</i>	16	5	21	Norsk gardsnamn, konsekvent dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>).
3. <i>Bugge</i>	11	9	20	Arveleg etternamn av dansk opphav, fanst alt i 1801.
4. <i>Øvrebo</i>	8	6	14	Norsk gardsnamn i norsk form (to gardar på Hafslo og i Luster).

5. <i>Walaker</i>	7	6	13	Norsk gardsnamn: <i>Vollåker</i> i Solvorn (<i>/vɑːˈdlaok-<u>ra:dn</u>/</i> på lokalmålet, NG 12: 46). Tysk form via dansk (<i>w</i> for <i>v</i>).
6. <i>Lomheim</i>	6	5	11	Norsk gardsnamn (<i>Lomheim</i> på Hafslo), norsk form.
7. <i>Kvam</i>	5	4	9	Norsk gardsnamn i norsk form (to gardar på Hafslo, men finst over heile landet, Veka 2016: 310).
8. <i>Brøgger</i>	5	3	8	Dansk etternamn i dansk form (yrkesnamn: 'bryggjar', Veka 2016: 91).
9. <i>Beheim</i>	4	4	8	Norsk gardsnamn (<i>Beim</i> på Hafslo, særnorsk: <i>Bedeheim</i> , NG 12).
10. <i>Hilleren</i>	6	2	8	Norsk gardsnamn (truleg <i>Hilleren</i> på Veitastrond), talemålsnær form av <i>helleren</i> (uttalt <i>/*hidler'n/</i> FIV).

Faste etternamn frå utlandet er framleis nokso populære på Hafslo i 1900, men gardsnamn har auka vesentleg og er no dei mest nytta generelt. Skrivevariantane av dei same faste etternamna viser derimot ein konservativ tendens attende til danske former, men det finst nokre særnorske og talemålsnære skrivemåtar lell (til dømes gardsnamnet *Lad* eller *La*).

Dei fleste berarar av desse høgfrekvente etternamna har primærpatronym som mellomnamn (sjå ovanfor), nokre av dei har sekundærpatronym òg: Døtrene til Jens S. Bugge og Brita L. Bugge heiter *Guro Jenssen Bugge*, *Anna Jenssen Bugge*, *Sønneva Jenssen Bugge*, *Brita Jenssen Bugge* og *Susanna Jenssen Bugge*, som kan reknast som type 2-overgangsformer, sidan brørne ber same patronymet med primær funksjon. Sekundærpatronym finst likevel ikkje berre hjå dei unge: *Kari Olsen Valaker* er den eldste av alle *Walaker* i folketeljinga (fødd i 1833).

Heile 17 personar ber kombinasjonar av to faste etternamn, som har då auka monaleg frå 1801. Eit trippelt etternamn (*Hess Jenssen Sterri*, mann) syner ei uvanleg plassering av primærpatronym, som i alle andre tilfelle på Hafslo i 1900 er mellomnamn, medan berre éin person ber ein kombinasjon av tre faste etternamn: *Friman Daae Walaker* (kvinne).

Dei 36 bebruarane ved amtjenteskulen på Hafslo utgjer ei særskild gruppe der primærpatronym aldri er registrert som mellomnamn eller enkelt etternamn. To av bebruarane er frå Hafslo: økonom *Nils Kroken* og elev *Kari Morken*. Ni elevar kjem frå andre herad i tidlegare Indre Sogn futedøme: Årdal (*Johanna Nundal* og *Ingeborg Nundal*), Luster (*Anna O. Vigdal*, *Anna P. Vigdal*, *Karen Haugen* og *Maria Moen*), Leikanger (*Kristina Dalen* og *Kristina Henjum*) og Balestrand (*Gjørild Mundal*). Hine elevane er frå resten av tidlegare Nordre Bergenhus amt (Hyllestad,

Lavik, Askvoll, Førde, Jølster, Kinn, Stryn, Gloppen, Eid og Innvik), husaldar *Tomine Erdal* og lærar *Anna Rotnæs* òg er frå Førde. Berre to bebuarar er frå andre fylke: styrar *Anders Sundland* og meierist *Kari Bjørge*, begge frå Osterøy i Nordhordland (høvesvis Haus og Hosanger). Det ser ut som tendensen observert i 1801 er snudd: Tilflyttarar nyttar helst gardsnamn som etternamn, medan primærpatronym er registrert i avstyttta form berre der det er heilt naudsynt å skilja to personar (jf. lustringane *Anna O. Vigdal* og *Anna P. Vigdal*, med heilt like opplysingar utanom mellomnamnet). Dette er ein spesielt moderne bruk av etternamn frå gardsnamn, kanskje fordi primærpatronym ikkje var sosialmotivert hjå elevane, sidan dei fleste ikkje hadde slekt på Hafslo. Det kan òg vera eit medvite val av styret på skulen, som fastsette å nytta ein meir byråkratisk stil i loggføringa. Det er likevel ikkje umogeleg at éin person (kanskje styrar) syrgde for registreringa av alle bebuarane, men det er i alle høve påfallande at vedkomande heller ikkje nytta sitt eige patronym.

Når det gjeld bruk av patronym som einaste etternamn, finst det 121 ulike namn av typen primærpatronym borne av 2386 personar (1164 menn, 1222 kvinner), 93 er leksikalske. Sekundærpatronymet si stode utvikla seg mykje på eit hundreår (16 førekomst), og eitt tilfelle av type 1-overgangsform stadfestar at utviklinga framleis var aktiv (*Wilhelma Elvine Eliassen*, dotter av ein *Elias Fredriksen*). I tillegg er ein mann og fem kvinner registrerte med doble etternamn av typen fast etternamn + primærpatronym: *Nitter Jacobsen*, *Nitter Eriksdtr*, *Nitter Henriksd.*, *Nitter Jacobsdtr*, *Skanke Eriksdtr*, *Ørbeks Eriksdtr*.

Skrivevariantane av patronymførelekkane syner motsett tendens i høve til skrivevariantane av faste etternamn: Dei (sær)norske og talemålsnære formene dominerer (til dømes *Per/Pitter*, *Ivar* og *Torstein*), medan dei gamle danske skrivemåtane får mindre plass (*Peder*, *Iver* og *Thorsten*). Det lyt òg nemnast at heile 45 udøypte småborn manglar etternamn i teljinga: Dei bar truleg primærpatronym, sidan dei alltid er lista under foreldra, men ei sikker klassifisering er umogeleg.

Tab. 5: Etternamnsstode på Hafslø i 1900

	Førekomst	Merknad
Fast etternamn	394	265 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	2386	
Sekundærpatronym/overgangsform	17	
Kombinasjonsnamn	6	alle fast etternamn + primærpatronym
Namnlaus/uklar	45	
Totalt folketal	2848	2920 hjå Digitalarkivet (mange identiske avstytingar førte til ein del dobbelregistreringar, særskilt forkorta patronymetterlekkar)

Auken i folketalet i høve til 1801 viser tydeleg teikn på både intern innvandring frå Midtre og Indre Sogn og ekstern innvandring frå Ytre Sogn, Sunnfjord, Nordfjord, Nordhordland og Bergen.

3.2 Jostedal herad

- Totalt 96 ulike namn inkl. variantar (etternamn) borne av 763 personar (372 menn, 391 kvinner), 89 leksikalske namn.
- 624 av 763 jostedølar med fast etternamn ber ogso primærpatronym som mellomnamn (302 menn, 322 kvinner). Kvinner med primærpatronym som mellomnamn er førte opp med eigne avstytingar, som ikkje er nytta hjå dei med primærpatronym som einaste etternamn: *G.dtr*, *A.dtr*, *T.dtr*, *J.dtr*, *K.dtr*, *M.dtr* og *S.dtr*.

Tab. 6: Etternamn med høgast førekomst i Jostedal i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Skilddring
1. <i>Faaberg</i>	14	19	33	Norsk gardsnamn: <i>Fåberg</i> i Jostedal. Norsk form.
2. <i>Sperle</i>	19	14	33	Norsk gardsnamn: <i>Sperla</i> i Jostedal (<i>/*spærle/</i>), etternamnsforma fylgjer den eldre danske normeringa. Gardsnamnsuttalen <i>/*spærle/</i> registrert i FIV lyt soleis vera feil (eigenleg slektsnamnsuttale).
3. <i>Kreken</i>	11	13	24	Norsk gardsnamn: <i>Kriken</i> i Jostedal, utt. <i>/*kre:ken/</i> (FIV), tidlegare registrert som <i>Kjeppe</i> i matrikkelen (NG 12: 4).
4. <i>Grov</i>	14	10	24	Norsk gardsnamn: <i>Grov</i> i Jostedal.
5. <i>Bergset</i> el. <i>Bergseth</i>	10	14	24	Norsk gardsnamn: <i>Bergset</i> i Jostedal (uttalt <i>bærretset</i> , NG 12:6); veksling mellom norsk og tysk-dansk form (<i>-th</i> i utljød ved påverknad av dansk <i>sæther</i> , Utne 2008: 35–36).
6. <i>Kronen</i>	13	10	23	Norsk gardsnamn: <i>Kruna</i> i Jostedal (<i>/*kru:na/</i>). Dansk form.
7. <i>Snethun</i>	11	11	22	Norsk gardsnamn (<i>Snøtun</i> i Jostedal) i tysk-dansk form: <i>sne</i> for <i>snø</i> og ekstra <i>h</i> i <i>tun</i> .
8. <i>Bruheim</i>	10	11	21	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Bruheim</i> i Jostedal).

9. <i>Gjærde</i>	10	9	19	Norsk gardsnamn (<i>Gjerde</i> i Jostedalen, men vanleg i heile Noreg) i dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>).
10. <i>Kjærvik</i>	8	9	17	Norsk gardsnamn i dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>): <i>Kjervik</i> i Jostedalen, til vanleg berre kalla for <i>viki</i> / <i>vi:ki/</i> (men <i>vikji</i> i NG 12: 4, kan henda uttalen var palatal før).

Jostedalen skil seg ut med ei stor omvelting i etternamnsbruken: I 1801 nytta bygdefolka berre primærpatronym, og i 1900 – i tråd med den nye namneskikken – nytta dei for det meste lokale gardsnamn. Skrivevarian-tane av dei faste etternamna syner ein god del veksling mellom både ta-lemålsnære og (sær)norske former på den eine sida (til dømes *Nedreli/Nedrelid* og *Borgun/Borgund*) og (sær)norske og danske former på hi sida (til dømes *Bjørk/Bjerk* og *Kleivi/Kleiven*).

Det finst 3 kombinasjonar av to faste etternamn, og alle er lokale namn frå dalen eller fjordbygdene (*Borgun Sperle*, *Moen Morki*, *Noranberg Yttri*), medan det einaste triple etternamnet registrert i Jostedalen er *Nitter L. Kronen*, ein sjeldsynt kombinasjon med mellomstilt primærpatronym. *Nitter* – vanlegvis fast etternamn – er mellomnamn berre i dette tilfellet.

Når det gjeld primærpatronymbruk, er 35 ulike namn borne av 173 personar registrerte som einaste etternamn (88 menn, 85 kvinner), 34 er leksikalske. I motsetjing til Hafslo er skrivevariantane av primærpatronymsførelekkane 100 % norske i Jostedalen (berre eitt tilfelle av veksling mellom *Knud* og *Knut*). Det er særst interessant at talet på primærpatronymsberarar er mykje lægre enn talet på berarar av faste etternamn: Jostedalen står altso fram som meir moderne enn fjordbygdene, kanskje takka vere mangelen på ein tydeleg dansk overklasse. Soleis vart det let-tare for det homogene bondesamfunnet i dalen å ta opp dei nye etternamna frå lokale gardsnamn (som alltid hadde vore tilnamn) enn for folka i fjord-stroka, der den sosiokulturelle rolla til dei danske arvelege etternamna stod sterkast som fylgje av den vedvarande kontakten med overklassen (til dømes i Solvorn, der skrivaren heldt til, eller i Dale i Luster, som var eige futedøme).

Sekundærpatronym manglar heilt i Jostedalen unnateke presten sin fam-ilie, altso dei einaste som ikkje er lokale. Dei sju presteungane ber se-kundærpatronym (*Børresen*), men ein kan ikkje avgjera om presten sitt eige patronym er primært eller sekundært (som *Tobiesen* på Hafslo i 1801, sjå 2.1). To av presteborna har doble etternamn med eit fast etternamn som mellomnamn: *Haakon Stub Børresen* (frå mora *Mathilde Laurentse*

Stub) og *Sigurd Lundgren Børresen* (frå einkvan slektning). Denne fullstendige mangelen på sekundærpatronym kan ikkje vera tilfeldig, og det kan heller ikkje vera slik at berre éin person fekk ansvar for å telja opp og skriva listene og soleis utelét sekundærpatronymet konsekvent. På framsida av listene nytta for 1900-teljinga heitte det nemleg at «Dette Schema udfyldes eller besørges udfyldt af vedkommende Husfar (Husmor) eller af den for Kredsen beskikkede Tæller.». Det er råd å identifisera minst fem teljarar for Jostedal herad, som fylte ut og signerte kvar sitt tilleggsskjema for krinsane dei fekk ansvar for: *A. O. Øvregaard* (*husmand, folkeskolelærer og postaabner*) registrerte 179 stk. i *Nibyden* (frå Myklemyr til Fossøyane), *L. Aasen* (*gaardbruger og Vp.serg.*) registrerte 154 stk. i *Sperle* (Sperla, Åsen, Nedreli og Gardshaug), *Anders J. Hjellum* (*lærer, kirkesanger og postaabner*) registrerte 270 stk. i *Kreken* (frå Bruheim til Espe), *Mons H. Takle* (*folkeskolelærer*) registrerte 163 stk. i *Mjølvordalen* (frå Berget til Fåberg) og *Anders S. Ormberg* (*gaardbruger*) registrerte 174 stk. i *Krondalen* (frå Gjerde til Bergset). Det er no mogleg at teljarane vart samde om å berre nytta gardsnamn som offisielle etternamn, men i so fall vil eg påstå at denne avgjerla lyt ha vore teke ut frå det som vart oppfatta som vanleg offisiell namnebruk på den tida. Eg meiner also at dei vantande sekundærpatronyma endå ein gong peikar på den friare haldninga jostedølane hadde til dei moderne etternamnsformene frå gardsnamn, som vart både tekne opp tidleg og føretrekte framføre sekundærpatronym, medan lustringar og hafslobygdingar kanskje var påverka av ei oppfatning av faste etternamn som noko knytt til overklassen.

I Jostedalen òg er nokre namnlause: 2 udøpte born og 3 born registrerte utan etternamn, som truleg bar primærpatronym (uråd å stadfesta ut frå opplysingane i teljinga). Elles står oppkallingsskikken framleis sterkt i dalen, med *Ole* (34 stk.) og *Anders* (25 stk.) som dominerer som primærpatronymsførelekkar.

Tab. 7: Etternamnsstode i Jostedal i 1900

	Førekomst	Merknad
Fast etternamn	763	624 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	173	
Sekundærpatronym/overgangsform	7	
Kombinasjonsnamn	4	3 doble, 1 trippelt
Namnlaus/uklar	6	5 namnlause, 1 ikkje klassifiserbart
Totalt folketal	953	956 hjå Digitalarkivet (fleire er talde to gonger, til dømes paret <i>Hålet/Haalet</i>)

3.3 Luster herad

- Totalt 171 ulike namn av typen etternamn (12 berre nytta som mellomnamn før etternamn eller patronym), borne av 467 personar (314 menn, 153 kvinner); av dei er 153 leksikalske.
- 318 av 467 lustringar ber primærpatronym som mellomnamn (227 menn, 91 kvinner).

Tab. 8: Etternamn med høgast førekost i Luster i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Vigdal</i>	18	5	23	Norsk gardsnamn (<i>Vigdal</i> i Jostedalen, høyrte til Dale sokn før), kan sjå ut som ei dansk form (<i>vig</i> for <i>vik</i>), men er den etymologiske norske forma / ^{vi} :gda:l/, FIV (frå norrønt <i>Vigðdalr</i> eller <i>Viggdalr</i> , NG 12: 15).
2. <i>Forthun</i> el. <i>Fortun</i>	18	4	22	Norsk gardsnamn (<i>Fortun</i> i Fortunsdalen), veksling mellom norsk form og tysk-dansk form med <i>h</i> -innskot i <i>tun</i> .
3. <i>Døsen</i>	5	14	19	Norsk gardsnamn (<i>Døsi</i> i Dale i Luster), dansk form.
4. <i>Drægni</i> eller <i>Dregni</i>	12	6	18	Norsk gardsnamn (<i>Dregni</i> i Fortunsdalen), veksling i skrivemåten mellom dansk (vanlegare, <i>æ</i> for <i>e</i>) og norsk (sjeldnare) form.
5. <i>Bollingberg</i> eller <i>Bullingber</i>	9	7	16	Norsk gardsnamn (<i>Bulungberg</i> i Gaupne). Forma <i>Bollingberg</i> finst offisielt frå og med 1563 (NG 12: 24) og er truleg dansk, medan <i>Bullingberg</i> kan ha vore påverka av den tradisjonelle uttalen / ^{bú} lómmbærg/ (NG 12: 24, i dag vekslar han med den skriftnære uttalen / ^{bá} lingbærg/, FIV).
6. <i>Sørheim</i>	13	2	15	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Sørheim</i> på sørsida av Lustrafjorden).
7. <i>Ytri</i> eller <i>Yttri</i>	13	1	14	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Ytri</i> i Luster og Lærdal).
8. <i>Leri</i>	10	3	13	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Leri</i> i Luster).
9. <i>Urdahl</i> eller <i>Urdal</i>	8	5	13	Norsk gardsnamn kjent frå fleire stader, fanst i Luster alt i 1801. Veksling mellom norsk form og tysk-dansk form med <i>h</i> -innskot etter lang vokal.
10. <i>Eide</i>	8	4	12	Norsk gardsnamn (<i>Eide</i> i Skjolden, elles vanleg over heile landet), særnorsk form med opphalden etymologisk <i>-d-</i> (lokaluttale: / ^{ai} :e/, FIV)

Etternamnsstoda i Luster utvikla seg svært mykje på 1800-talet: Dei gamle utanlandske etternamna er forsvunne, medan lokale gardsnamn er blant dei mest frekvente etternamnsformene. Det einaste namnet frå 1801 som framleis finst i 1900-teljinga, er *Urdahl/Urdal* (skrive *Undahl* i 1801), som er jo eit norsk gardsnamn, men ikkje lokalt, difor vart det kanskje ikkje oppfatta som like mykje individualkarakteriserande som hine formene og heller ikkje nytta med adressefunksjon.

Skrivevariantane av dei faste etternamna syner ein konservativ tendens med mykje veksling mellom norske og danske former (som på Hafslø), men i den fyrste delen av teljinga finst det ein god del talemålsnære former (til dømes *Øyadn*, *Li* og *Oftun*) som vekslar med både danske og særnorske former (*Øiene*, *Lid* og *Opthun*), samstundes som mange førenamnformer har særnorsk staving (*Olav*, *Øystein* og liknande) og avstyttingane av primærpatronymsetterlekkane støtt er *-son* og *-dotter*. Dette gjeld særskilt listene frå krinsane Sveinsøy (frå Steig til Øyane og Ormeli) og Vigdal (frå Li til Syneshaug), der berre særnorske og talemålsnære stavemåtar i både namn og opplysingar er nytta (til dømes *Olav Kristaforson Svangsøy*, som var *gardbrukar*, og kona hans *Karen Eliasdotter*, som dreiv med *husstell* og *budeistyr*). Teljaren i desse krinsane skreiv seg for *Hans Vigdal* og lyt vera målmannen Hans Olavson Vigdal, den fyrste læraren i Sogn som brukte nynorsk i undervisninga (Lothe 1950: 336).¹⁰ Listene hans inneheld òg mange merknader om skrivemåte, uttale og tyding av stadnamn, til dømes «Staig tykkjest væra ein eldre skrivemaate og brukt paa staden heldest er det ogso skrevet Steig» eller «Lyster (eingong Lustur) udt Luster» (støtt ført opp som heradsnamn på framsida av listene). Hjø hine teljarane (6 personar) er namneformene derimot konservative/danske, endå om det er sporadiske førekomstar av (sær)norske og talemålsnære skrivemåtar (til dømes *Eide* i Skjolden)¹¹. Einskilde særnorske skrivemåtar dukkar opp i listene frå Hafslø og Jostedalen òg, men Luster herad står i ei særstode som det einaste stroket der norske former vart nytta systematisk, sjølv om dette er knytt til det personlege initiativet til éin teljar og neppe kan reknast som ei allmenn utvikling.

Kombinasjonsnamn er særst populære i Luster herad: 5 sikre doble etternamn av to faste etternamn (*Klengenbergh Fuhr*, *Klingenbergh Dalsøren*, *Krag Paasche*, *Lem Døsen*, *Rue Døsen*), 5 triple etternamn (1 av tre faste etternamn: *Bugge Fraas Døsen*, og 4 av to faste etternamn med mel-

10) Han var nemleg lærar i Vigdal og på Bjørk i Fortunsdalen. På teljingsdagen registrerte han seg sjølv som *loserande skulemeistar* på Bjørk.

11) Teljingslistene inneheld rettnok fleire norske og talemålsnære skrivemåtar, til dømes *Brunadn*, *Ormasva* og *Teigane* på Sørheim (noterte av gardbrukar og lærar Per Urdahl, som ogso var ein ihuga nynorskman, Lothe 1950: 530). Likevel er desse formene berre nytta som bustadnamn i krinslistene (i motsetjing til *Eide*, som har tolv førekomstar som etternamn i tillegg til å vera gardsnamn), og skriftspråket elles er dansk.

lomstilt primærpatronym: *Nitter Thomassen Kjøtnes, Urdahl Hanson Leri, Urdahl Person Leri, Ørbek Hanson Leri*), 15 doble etternamn av typen fast etternamn + patronym (1 med sekundærpatronym, 14 med primærpatronym). 12 namn av typen fast etternamn er nytta berre som mellomnamn i ulike kombinasjonar, blant dei har *Nitter* og *Ørbek* størst førekomst (dei opptrer som mellomnamn ogso på Hafslo). Dette peikar kanskje på ein ny namnetrend som oppstod hjå høgare sosiale lag i Indre Sogn rundt byrjinga av 1900-talet, der gamle danske etternamn vart tekne opp att som mellomnamn. Denne tendensen kan finna ytterlegare stadfesting i det danske namnet *Scheldrup/Schjeldrup*, som allereie fanst i 1801-teljinga og vart brukt heile 4 gonger som mellomnamn i 1900.

Patronymbruken i Luster minner mykje på stoda på Hafslo: Det finst 148 ulike namn av typen primærpatronym borne som einaste etternamn av 2523 personar (1169 menn, 1354 kvinner); 6 av dei er nytta berre som mellomnamn før etternamn (6 av dei 12 namna omtalte ovanfor); 88 er leksikalske namn. Skrivevariantane av primærpatronymførelekkane er i same stoda som hjå faste etternamn: mykje veksling mellom danske, norske og talemålsnære former, ofte med fire eller fleire variantar av eitt og same namn (t.d. *Kristoffer/Kristofer/Kristafer/Kristafor/Kristofor/Krestoffer* og *Torbjørn/Thorbjørn/Thorbjorn/Torbjøren/Thorbjøren*). Bruken av sekundærpatronym auka mykje på 1800-talet: 21 personar ber det som etternamn, og enkelte ber ein kombinasjon av primær- (eller mellomnamn) og sekundærpatronym (etternamn). Nokre ber tydelege type 1-overgangsformer (*Kari Kristensdtr.*, kona til *Jørgen Kristensen*), og det finst jamvel eitt tilfelle av sekundærpatronym frå morsida: *Sofia Andreasdtr Hansdtr*, dotter av *Andreas Knudsen* og *Kari Hansdtr*. Dei fleste som ber ekte sekundærpatronym er ikkje fødte i Luster herad, men kjem frå større tettstader eller byar (Drøbak, Bergen). Elles er mobiliteten innan Vestlandet godt synleg i 1900-teljinga: På Hafslo fann ein elevane på amtjenteskulen, medan i Luster er det fleire private frå Ytre Sogn, Sunnfjord, Nordfjord, Bergen og nærområde, nokre frå nabostroka austanfjells og nokre fåe frå Rogaland.

Der etternamnsskikken syner tydelege moderne trekk, er førenamns-skikken i Luster herad framleis temmeleg konservativ, just som i Jostedalen og på Hafslo: Oppkallinga dominerer heilt, og *Ole* er endå ein gong det desidert mest populære mannsnamnet (299 registreringar), medan ingen andre namn har over 50 førekomstar kvar. I Luster òg er det nokre

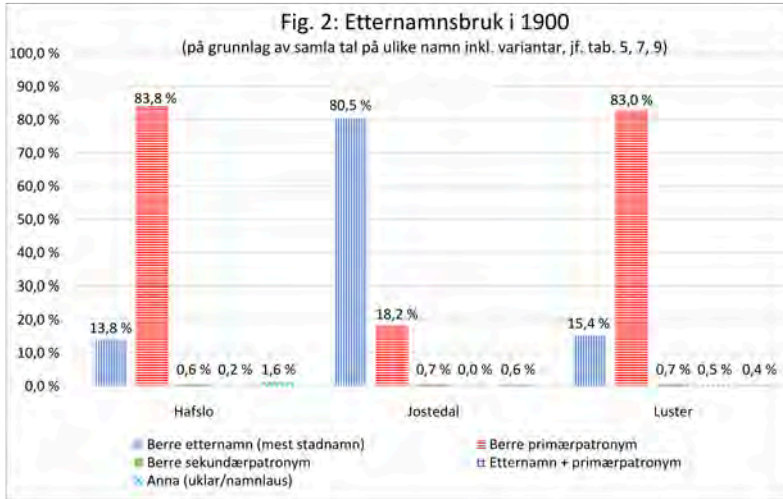
namnlause personar: 5 udopte born er førte opp i lag med 7 born utan etternamn, som truleg bar primærpatronym, men er umogelege å klassifisera.

Tab. 9: Etternamnsstode i Luster i 1900

	Førekomst	Merknad
Fast etternamn	467	318 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	2523	
Sekundærpatronym/overgangsform	21	
Kombinasjonsnamn	15	alle fast etternamn + patronym
Namnlaus/uklar	12	
Totalt folketal	3038	3120 hjå Digitalarkivet (fleire dobbelregistreringar på grunn av stor veksling i avstyttingar, spesielt blant patronymetterlekar)

3.4 Heile distriktet i 1900

Utviklingane som var ventelege i 1900 ut frå stoda i 1801, er stadfesta: Det totale folketalet steig (frå 5146 til 6850), det same gjorde talet på berarar av faste utanlandske namn eller gardsnamn (frå 20 til 1624) og sekundærpatronym/overgangsformer (frå 3 til ca. 50) som hovudetternamn. Talet på primærpatronymsberarar var framleis høgt, men overraskande nok var det mykje lægre i Jostedalen enn i Luster og på Hafslø. Den reelle stoda lyt ha vore meir homogen, med fleire som brukte faste etternamn frå gardsnamn på Hafslø og i Luster òg (jf. teljarane sine signaturar på krinslistene, ofte berre førenamn + gardsnamn), men Jostedalen skil seg sopass mykje ut at det er grunnlag for å meina at overgangen til faste etternamn skjedde raskare der enn annanstad i distriktet. Dette kan truleg grunngevast med den svake påverknaden frå overklassen sin eldre etternamnsskikk, som gav jostedølane høve til å ta opp faste etternamn lettare enn folka i fjordbygdene. Ein kan jo innvenda at teljarane i Jostedalen tok ei intern avgjerd om å berre nytta gardsnamn som etternamn same kva opplysingar dei fekk frå huslydane (teljarane fekk visst skriva slik som dei helst ville, jf. Hans Vigdal i Luster herad), men i so fall er det rimeleg å tenkja seg at denne avgjersla vart teken ut frå det som alt var norma i offisiell namnebruk, altså førenamn + gardsnamn.

4 Matrikkelutkastet av 1950 – Hafslo, Jostedal og Luster kommune

Nesten 30 år etter innføringa av namnelova i 1923 er det rimeleg å venta seg fylgjande utviklingar

1. mangel på primærpatronym
2. stabil sekundærpatronymsmengd bestående av høgfrekvente namn frå 1800-talet
3. større førekomst av faste etternamn frå gardsnamn takka vere både meir allmenn bruk av slike namn (som i Jostedal i 1900) og støtte frå namnelova i 1923, som prioriterte gardsnamn eller sekundærpatronym ved manglande slektsnamn (Lundh 1924: 29)

Matrikkelutkastet tok ikkje føre seg heile folkesetnaden i Noreg, difor er dataa ufullstendige. Analysen fokuserer soleis på tendensar og bruksmønster heller enn tydelege resultat.

4.1 Hafslo kommune

På Hafslo i 1950 var det 93 matrikkelgardar og 746 jordeigarar (612 menn, 134 kvinner), som bar

- 225 ulike namn av typen gardsnamn (218 leksikalske)
- 15 ulike namn av typen sekundærpatronym (14 leksikalske)
- nokre fåe namn av typen skildrande namn/yrkesnamn/innbyggjarnamn frå Noreg eller utlandet (2 belegg: *Skanke*, *Ørbeck*)

Tab. 10: Etternamn med høgast førekomst på Hafslo i 1950

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Heggestad</i>	19	4	23	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, ikkje lenger veksling mellom dansk og norsk skrivemåte.
2. <i>Joranger</i>	16	7	23	Norsk gardsnamn (<i>Joranger</i> på Indre Hafslo), basert på den danske forma <i>Jordanger</i> frå tidlegare matrikkel (NG 12: 29–31), utan samsvar med den eldre lokaluttalen /jø'róngó/.
3. <i>Nes</i>	20	3	23	Norsk gardsnamn i norsk form, hadde berre dansk form i 1900.
4. <i>Lomheim</i>	15	6	21	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
5. <i>Kvam</i>	18	1	19	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
6. <i>Skjerven</i>	15	1	16	Norsk gardsnamn (<i>Skjervo</i> på Ytre Hafslo), eldre dansk form med hankjønnssending.
7. <i>Melheim</i>	13	1	14	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Melheim</i> på Indre Hafslo, men kjend andre stader òg).
8. <i>Moe</i>	13	1	14	Skandinavisisk gardsnamn, tysk-dansk form (stum e-utljod etter vokal).
9. <i>Alme</i>	13	0	13	Norsk gardsnamn (<i>Alme</i> på Ytre Hafslo og i Luster, men vanleg over heile landet), norsk form.
10. <i>Sterri</i>	9	4	13	Norsk gardsnamn (<i>Sterri</i> på Ytre Hafslo) i norsk (talemålsnær) form.

Etternamnssituasjonen på Hafslo fylgjer same tendensen som synte seg fyrst i Jostedalen i 1900, nemleg stadig aukande bruk av gardsnamn som etternamn. Av dei mest brukte etternamna fanst 4 ogso i 1900, 2 av dei i norsk form allereie då, medan hine ser ut til å ha vorte verande berre i fornorska form. Denne utviklinga (bortfall av éin variant) er felles for alle andre namn i materialet òg, men valet av forma synest ikkje fylgja noko tydeleg mønster. Mange norske variantar er høgfrekvente, men det er oftast (tysk-)danske former som festar seg (som *Sæther*, *Søhoel*, *Ørbeck* og *Falck*). Tilhøvet mellom ulike namn (inkludert variantar) og leksikalske namn stadfestar den sterke verknaden til denne forenklingsprosessen i perioden 1900–1950, sidan skilnaden på dei to namnegruppene er mykje mindre enn før (dei leksikalske namna utgjer 97 % av heile namnematerialet).

Det er registrert heile 21 doble etternamnformer: 2 er kombinasjonar med sekundærpatronym (*Hess Olsen* og *Rumohr Pettersen*), medan resten består av anten utanlandske etternamn + gardsnamn eller doble gards-

namn. Doble former med bindestrek er so nær som fråverande (berre eitt belegg: *Høegh-Omdal*), og tysk-danske former finn ein berre som mellomnamn i ulike kombinasjonar (til dømes *Dahl*, *Nitter*, *Rumohr*). Dei fleste mellomnamn er fornorska tysk-danske former som frå gamalt av hørde heime på Hafslø (*Klingenberg* → *Klinkenberg*, *Ørbeck* → *Ørbek*), men overraskande nok har *Ørbeck* berre tysk-dansk form der det er nytta i simpleks.

Utbreiinga av doble etternamn og sekundærpatronym fylgjer eit interessant mønster når det gjeld tidlegare sosiokulturelle tilhøve i lokalsamfunnet: Alle doble etternamn ser ut til å vera borne av folk av «finare» slekt frå eldre storgardar, og dei fleste sekundærpatronym høyrer heime i området rundt Solvorn, Urnes og Kroken, som kan tyda på at det var dei øvre sosiallaga som byrja med sekundærpatronymsskikken (til dømes forma *Olsen*, som er svært sjeldan som enkelt etternamn, men er nokso utbreidd i kombinasjonen *Olsen Walaker*).

Jostedal kommune

I Jostedal i 1950 var det 26 matrikelgardar og 169 jordeigarar (150 menn, 19 kvinner), som bar

- 78 ulike namn av typen gardsnamn, av dei 76 leksikalske (berre 2 registreringar syner veksling, *Kveene/Kveane* og *Bakkene/Bakkane*; bortfallet av ulike nemnevariantar og forenklingsprosessen må ha verka endå meir her enn på Hafslø)
- 1 namn av typen sekundærpatronym (1 leksikalsk)

Tab. 11: Etternamn med høgast førekomst i Jostedal i 1950

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Fåberg</i>	8	0	8	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900.
2. <i>Myklemyr</i>	7	1	8	Norsk gardsnamn (<i>Myklemyr</i> i Jostedalen), norsk form.
3. <i>Haugen</i>	5	1	6	Norsk gardsnamn (<i>Haugen</i> i Jostedalen), norsk form.
4. <i>Bakken</i>	4	1	5	Norsk gardsnamn (<i>Bakken</i> i Jostedalen), norsk form.
5. <i>Espe</i>	5	0	5	Norsk gardsnamn (<i>Espe</i> i Jostedalen), norsk form.
6. <i>Fossen</i>	4	1	5	Norsk gardsnamn (<i>Fossen</i> i Jostedalen), norsk form.
7. <i>Bergset</i>	3	1	4	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre i norsk form (varianten <i>Bergseth</i> datt vekk).
8. <i>Bruheim</i>	2	2	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
9. <i>Grov</i>	4	0	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
10. <i>Sperle</i>	3	1	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.

Situasjonen i Jostedalen er særst stabil jamført med femti år tidlegare. Halvparten av dei høgfrekvente namna fanst alt i 1900 (forenklingsprosessen er stadfesta igjen av *Bergset*, som missa den danske varianten), resten er lokale gardsnamn. Dei norske formene dominerer, sidan dei fleste etternamn har normaliserte og talemålsnære skrivemåtar.

Sekundærpatronyma er nesten heilt forsvunne: *Olsen* og *Larsen* finst berre som mellomnamn i kombinasjon med gardsnamn (2 belegg), *Eriksen* er det einaste sekundærpatronymet i simpleks (1 belegg). Doble etternamn er ogso nesten heilt vekke (3 belegg) og av dei er berre éin av typen gardsnamn + gardsnamn (*Grov Fossen*).

Namnestoda peikar generelt på ein nokso fast etternamnsskikk og eit veletablert namnemiljø, der dei fleste former allereie fanst i 1900, og dei fåe nye som kjem inn er lokalbundne namn.

4.3 Luster kommune

I Luster i 1950 var det 92 matrikkelgardar og 679 jordeigarar (557 menn, 122 kvinner), som bar

- 210 ulike namn av typen gardsnamn (205 leksikalske)
- 8 ulike namn av typen sekundærpatronym (8 leksikalske)

Tab. 12: Etternamn med høgast førekomst i Luster i 1950

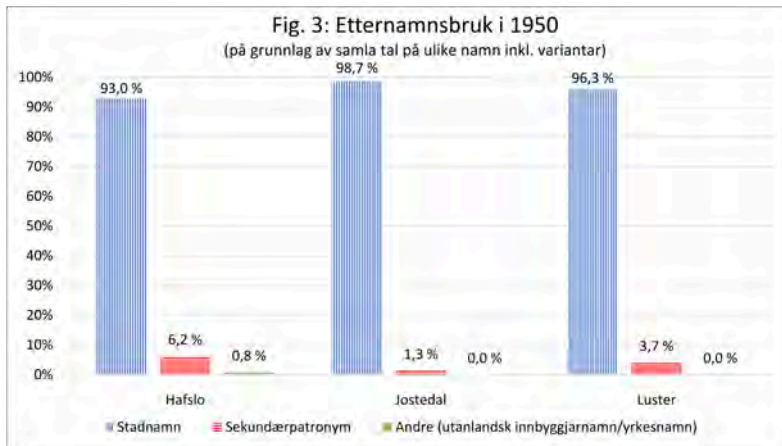
Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Bolstad</i>	27	5	32	Norsk gardsnamn (<i>Bolstad</i> i Skjolden), norsk form.
2. <i>Talle</i>	15	1	16	Norsk gardsnamn (<i>Talla</i> / ^u <i>tadla</i> / i Luster), dansk form.
3. <i>Forthun</i> eller <i>Fortun</i>	14	1	15	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, framleis veksling mellom dansk form (vanlegare) og norsk form (sjeldnare).
4. <i>Bollingberg</i>	10	4	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre dansk form.
5. <i>Sørheim</i>	10	4	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.
6. <i>Vigdal</i>	12	2	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.
7. <i>Fjøsne</i>	12	1	13	Norsk gardsnamn (<i>Fjøsne</i> i Luster), norsk form.
8. <i>Hauge</i>	11	2	13	Norsk gardsnamn (<i>Hauge</i> i Skjolden), norsk form.
9. <i>Sandvik</i>	12	1	13	Norsk gardsnamn (<i>Sandvik</i> i Gaupne), norsk form.
10. <i>Høyheim</i>	11	1	12	Norsk gardsnamn (<i>Høyheim</i> i Luster), norsk form.

Luster si stode er i samsvar med tendensen observert både på Hafslo og i Jostedalen: vesentleg forenkling av namnevariantane og mindre sprik i tal på ulike namn og leksikalske namn. Mønsteret forenklingprosessen fylgjer er derimot annleis her: Dei gamle tysk-danske formene held seg

betre enn elles i distriktet (jf. *Forthun, Talle* og *Bollingberg* blant dei høgfrekvente namna, i tillegg til alternerande former som *Høium/Høyum*), samstundes som det finst fleire særnorske former som konkurrerer med dei tilsvarande talemålsnære variantane (til dømes *Røneid/Rønnei*). Dei eldre formene ser ut til å halda seg best i kombinasjon, og heile 10 doble etternamn og 1 trippelt etternamn er registrerte: 4 kombinasjonar av gardsnamn + danske former (der det forsvunne etternamnet *Bugge* er nytta 2 gonger som mellomnamn: *Bugge Ness* og *Bugge Talle*), 4 kombinasjonar av sekundærpatronym + gardsnamn (*Halvorsen Fuhr, Olsen Fohr, Larsen Vigdal, Ottesen Fjøsne*) og 1 kombinasjon av gardsnamn + sekundærpatronym (*Fuhr Eriksen*). Liksom på Hafslo synest desse namna høyra til jordeigarar av «finare» slekt frå storgardar, men dette påverkar ikkje spreinga deira, som alt i alt fylgjer føresegnene i namnelova (sammeleis som hine namna): Dei fleste bur på gardane dei er kalla etter, anten dei ber norske eller eldre danske etternamnsformer.

4.4 Heile distriktet i 1950

I 1950 går Hafslo, Jostedal og Luster gjennom ei stor formforenkling som resulterer i éin einaste variant for dei fleste etternamn; dette er fyrste gongen kjeldene syner liknande tendensar i dei tre stroka etter ein lang periode med noko ymsen etternamnsutvikling (jamfør tabell 5, 7 og 9). Endå om denne veldige forenklinga gjev stort sett same resultatet over heile Luster kommune (talet på leksikalske namn vert nesten heilt likt talet på ulike namn inkludert variantar), er utviklingsmønstera i dei tre stroka forskjellige: Dei norske formene dominerer generelt og utgjer 100 % av etternamnsomfanget i Jostedal, men nokre eldre danske former held seg godt på Hafslo og spesielt godt i Luster. Datagrunnlaget frå matrikkelukastet er diverre ikkje omfemnande nok (berre 1594 namneberarar) til å kunna snakka om ei homogen utvikling grunnlagd på stadig minking av påverknaden frå etternamnsskikken til den gamle overklassen, likevel er dette ein tydeleg observerbar tendens, som truleg syner seg i endå større mon i 1979.

5 Telefonkatalogen del 8, 1979/80 – Luster kommune

I Luster kommune i 1979 var det 1008 telefonabonnentar som bar 403 ulike namn (395 leksikalske).

Tab. 13: Etternamn med høgast førekomst i Luster kommune i 1979

Form	Førekomst	Skiltring	Utbreiing
1. <i>Bolstad</i>	20	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	1 Luster, 19 Skjolden
2. <i>Vigdal</i>	20	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	12 Gaupne, 2 Marifjøra, 1 Gjerde, 4 Luster, 1 Fortun
3. <i>Hauge</i>	17	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Hafslo, 3 Luster, 2 Gaupne, 7 Skjolden, 1 Fortun
4. <i>Nes</i>	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre norsk form (<i>æ</i> → <i>e</i>).	12 Veitastrand, 1 Marifjøra, 1 Hafslo
5. <i>Roneid</i>	13	Norsk gardsnamn (<i>Roneid</i> i Gaupne), fanst alt i 1900 (talemålsform <i>Rønnei</i>), no berre etymologisk basert form.	12 Gaupne, 1 Gjerde
6. <i>Kvam</i>	13	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Hafslo, 3 Veitastrand, 2 Gjerde, 2 Luster, 2 Skjolden
7. <i>Molland</i>	13	Norsk gardsnamn (<i>Molland</i> / <i>mødland</i> på Indre Hafslo), norsk form. Fanst alt i 1900, men berre som mellomnamn.	9 Hafslo (Molland), 4 Gaupne
8. <i>Skjolden</i>	11	Norsk gards- og bygdenamn, fanst alt i 1900, norsk form.	2 Gaupne, 2 Luster, 7 Skjolden
9. <i>Haugen</i>	11	Norsk gardsnamn (fleire gardar i kommunen), fanst alt i 1900 både i dansk form (<i>Hougen</i>) og i norsk form. No berre norsk form.	1 Hafslo, 1 Kinsedal, 2 Solvorn, 4 Gaupne, 2 Gjerde, 1 Høyheimsvik
10. <i>Øvrebo</i>	10	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Solvorn, 3 Gaupne, 1 Høyheimsvik, 1 Skjolden, 1 Fortun

Det ser ut som om forenklingstendensen observert i 1950 byrjar fylgja eit klarare mønster i 1979, som fører til auka sprik i skriveformer av etternamn i kommunen:

1. Etternamna som i perioden 1900–1950 veksla mellom talemålsnær form og særnorsk form, fell saman i den særnorske forma (til dømes *Rønnei* → *Røneid*, *La* → *Lad*, *Indreli* → *Indrelid*)
2. Etternamna som i perioden 1900–1950 veksla mellom dansk form og normert norsk form, fell saman i den danske forma (til dømes *Bø* → *Bøe*, *Dregni* → *Drægni*, *Urdal* → *Urdahl*).

Nokre arvelege etternamn frå 1801-teljinga dukkar opp att: *Friis*, *Svabøe*, *Børtnes*, *Schanke*, *Bugge* (berre i kompositum), *Hess* og *Urdahl*. Forma *Ørbech* er i ei særstilling, sidan ho får rein tysk-dansk staving på ny etter å ha vore registrert i 1900 som *Ørbeck* og *Ørbek*. I tillegg kjem andre gamle utanlandske etternamn som mangla i 1900-teljinga inn i biletet: *Hegbom*, *Fraas* og andre.

Nesten alle etternamn i 1979 er gardsnamn; det finst rettnok 18 sekundærpatronym (fleire enn i 1950), men dei har veldig låg førekomst i tråd med sekundærpatronymet si generelle stode i dag (lita minking i tal på former, men stor minking i bruken deira). Doble etternamn har derimot auka i tal: 17 kombinasjonar av lokale gardsnamn, 2 kombinasjonar av danske namn og lokale gardsnamn (*Neset Ørbech*, *Næss Bugge*), 2 doble etternamn med bindestrek (1 laga av to lokale gardsnamn, *Kjos-Wenjum*, og 1 dansk etternamn + lokalt gardsnamn, *Bugge-Berge*) og 1 originalt trippelt etternamn (*Larsen Birger Kjørlaug*: sekundærpatronym + nederlandsk etternamn + lokalt gardsnamn i særnorsk form). At både nye kombinasjonar aukar og gamle former vert tekne i bruk att, er eit tydeleg teikn på at lokalsamfunnet endeleg er heilt lausrive frå eldre etternamnskikkar knytte til sosial tilhøyrsløse ('fint/utanlandsk etternamn = høg status') eller andre sosiokulturelle føresetnader, og folk flest kjenner seg frie til å ta i bruk eldre eller uvanlege etternamn.

Utbreiinga skjer mykje fortare i 1979: Sjølv om mange etternamn framleis er i samsvar med bustaden til beraren (til dømes gardsnamna *Bolstad* og *Røneid*), syner dei fleste former ein friare variasjon med mange førekomstar frå andre bygder (oftast i nabostroka). Det er rimeleg å rekna med at ei viss spreining av ikkje-lokale etternamnsformer alltid har

skjett ved giftarmål og i andre særskilde tilfelle, likevel er det tvillaust at både namnelova frå 1923 (som gjorde gardsnamn til offisielle slektsnamn og hindra etternamnsbyte ved flytting, Lundh 1924: 50–54) og kommunesamanslåinga i 1963 stødde opp om og styrkte denne utviklinga.

6 Avslutning

Utviklinga av etternamnsbruken i Luster kommune slik som ho syner seg i offisielle kjelder frå dei to siste hundreåra, kan samanfattast slik:

1800–1900: Frå ein periode med 100 % primærpatronymsbruk går ein over til eit jamnare tilhøve mellom primærpatronym og gardsnamn, medan sekundærpatronymsbruken aukar sakte. I Jostedalen aukar bruken av gardsnamn raskare enn elles i distriktet, truleg på grunn av eit meir homogent samfunn med mindre sosial lagdeling. Det er mykje veksling mellom danske og norske etternamnsvariantar og mellom patronym og gardsnamn, jamvel innan same familien.

1900–1950: Primærpatronym forsvinn heilt som fylgje av namnelova frå 1923, og det fører ogso til eit brot i oppkallingstradisjonen. Sekundærpatronym festar seg, men byrjar minka i både tal på former og bruk etter kvart, medan bruken av gardsnamn aukar fort. Ein felles forenklingstendens av dei ulike etternamnsvariantane byrjar syna seg, men artar seg ulikt i dei tre stroka.

1950 og utover: Forenklingstendensen får både større verknad og eit meir eintydig mønster. Nesten alle etternamnsvariantar vert reduserte til éi form, og mange får meir markert skriveform (dansk eller særnorsk). Samstundes går talet på sekundærpatronymsformer litt opp, men bruken deira minkar like fort som før. Storparten av etternamna er no gardsnamn, uansett geografisk tilhøyrslse; eldre former, gjerne i kombinasjon, vert tekne opp att i tråd med den moderne nemneskikken og oppløysinga av oppkallingstradisjonen.

Ei slik utvikling er heilt i samsvar med den jamne etternamnsbruken i Noreg i dag, som er kjenneteikna av fleire og friare valmogelegheiter, oppattaking av eldre former, gjerne nyskaping (med fleire og større kombinasjonar) og ein generelt meir sjølvstendig og kreativ bruk av etternamsmaterialet. Det mest interessante funnet er likevel at Jostedalen gjekk gjennom ein mykje raskare overgang frå primærpatronym til faste etternamn frå gardsnamn enn hine stroka (sjå fig. 2). Det lyt seiast at den faktiske skilnaden mellom Luster, Hafslo og Jostedalen truleg var mindre

skarp enn det dei offisielle registreringane tyder på (ein meir avansert statistisk metode ved samanlikning av skilnadene hadde kanskje vist det). Kor som er, dette er eit uventa resultat som kan grunnjevast ved mangelen på ein overklasse med faste etternamn alt i primærpatronymstida. Denne utviklinga er i seg sjølv teikn på ein heller uvanleg dynamikk i Luster kommune, men kan òg vera representativ for etternamnsstoda til andre administrative landsinndelingar som opphavelig bestod av fleire, åtskilde område med ymse sosiokulturelle vilkår.

Litteratur og kjelder

- FIV = Fylkesarkivet i Vestland. *Webarkiv for stadnamn*. <https://stadnamn.fylkesarkivet.no/> (henta 21.02.2020).
- Folketeljing frå 1801*, utg. Arkivverket (Digitalarkivet). <https://www.digitalarkivet.no/census/search/1801> (henta 07.02.2020).
- Folketeljing frå 1900*, utg. Arkivverket (Digitalarkivet). <https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900> (henta 07.02.2020).
- Folketeljinga 1801 : ny bearbeiding = Population census 1801 : reprocessed = Population census 1801*. Oslo.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1975: Person- og slektsnavntradisjoner i Norge. Botolv Helleland (red.): *Norske stedsnavn/stadnamn*, 157–174. Oslo.
- Horgen, Gudlaug N. 1985: *Ola på Ola, og endå ein Ola*. Personnamn i Indre Sogn i folketeljingi av 1801. Uprenta hovudoppgåve. Universitetet i Bergen.
- Horgen, Gudlaug 1989: «Det var saa kostbart finde paa nye navn». Namneskikk i Indre Sogn i 1801. *NN* 6. 27–35.
- Laberg, Jon 1926a: *Hafslo: bygd og ætter*. Bergen.
- Laberg, Jon 1926b: *Luster: bygd og ætter*. Bergen.
- Lampe, Johan F. 1896: *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen*: Biografiske Efterretninger. Samlede af Provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død udgivne af D. Thrap, Sognepræst – 2. Kristiania.
- Lothe, Anders A. 1950: *Målreisings saga i Sogn og Fjordane*. Florø.
- Lundh, Henrik 1924: *Navneloven av 9 februar 1923 med innledning og kommentar*. Kristiania.
- Matrikelutkastet av 1950*. Utg. Dokumentasjonsprosjektet (UiO). <http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/stad/matr50> (henta 12.02.2020).

- Nedrelied, Gudlaug 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». Etternamnsskikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag.
- NG 12 = Rygh, Oluf 1919: *Norske Gaardnavne*. Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision. 12. Nordre Bergenhus Amt. Udg. af A. Kjær. Kristiania.
- Sannrud, Astrid W. 1994: Patronymer i overgangsform. Kompositumspatronymer som verken er primærpatronymer eller sekundærpatronymer i Fredrikstad i 1865. *SAS* 12. 103–114.
- Telefonkatalogen 1979/80*. Del 8: *Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal*. Utg. Televerket. Katalogavdelingar Luster, Gaupne, Gjerde, Hafslo, Skjolden og Sperle. 1979.
- Utne, Ivar 2001: Utviklinga av slektsnavn i Norge, med særlig vekt på sen-navn. *Genealogen* 2/2001. 13–26.
- Utne, Ivar 2008: Gamle språkformer i etternavn med opphav i norske gårdsnavn. *Genealogen* 2/2008. 26–37.
- Veka, Olav 2016: *Norsk etternamnleksikon*. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav. 2. utgåva. Revidert, oppdatert og utvida. Oslo.